

Ο αριστοκρατικός ριζοσπαστισμός του Friedrich Nietzsche

Μύρων Ζαχαράκης

Ο γερμανικής καταγωγής διανοητής Friedrich Nietzsche (1844-1900) είναι μια από εκείνες τις μορφές στην ιστορία της σύγχρονης φιλοσοφίας, που οι περισσότεροι αναγνωρίζουν σήμερα. Τα προκλητικά αποφθέγματά του, η αινιγματική και απόκοσμη μορφή του, καθώς και το πλήθος των (συχνά αλληλοσυγκρουόμενων) «οπαδών» του, τον καθιστούν μια από τις πιο αμφιλεγόμενες μορφές ολόκληρου του 19^{ου} αιώνα.; Είναι γεγονός ότι οι υπεύθυνοι προπαγάνδας στο Τρίτο Ράιχ έκριναν ότι τρία βιβλία ήταν άξια να συμπεριληφθούν στο Μνημείο του Τάνενμπεργκ (που τιμούσε τη νίκη της Γερμανίας απέναντι στη Ρωσία κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο): Ο Αγών μου (Hitler), Ο μύθος του 20ού αιώνα (Rosenberg) και το Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα (Nietzsche). Την ίδια στιγμή, γνωρίζουμε την έντονη περιφρόνηση του φιλοσόφου για τον εθνικισμό, και την ακόμη εντονότερη για τον αντισημιτισμό. Τι ακριβώς ήταν ο Nietzsche; Ένας «αντίχριστος», ένας μηδενιστής, ένας απλός κλασικιστής φιλόλογος, ένας πρώιμος «φασίστας» ή μήπως ένας τραγικός προφήτης του μέλλοντος; Θα μπορούσαν άραγε όλες αυτές οι ιδιότητες να συνυπάρχουν στο πρόσωπό του;

Αρχικά, μπορεί να αναφερθεί ότι όποιος επιχειρήσει να ξετυλίξει τη σκέψη του, παρατηρεί ότι ήδη από τα πρώτα του έργα, ο Nietzsche, περνώντας από τη φιλολογική μελέτη στη φιλοσοφία, διατυπώνει μια ριζοσπαστική θεωρία για τη Δύση και τον πολιτισμό της. Συγκεκριμένα, το ερώτημα που τίθεται ως βάση της νιτσεϊκής σκέψης είναι το εξής: ποια είναι η αξία της ύπαρξης και πώς μπορεί ο άνθρωπος να την αντιμετωπίσει; Πιο συγκεκριμένα, στηριγμένος στην πεσιμιστική φιλοσοφική σκέψη του Arthur Schopenhauer (1788-1860), ο Nietzsche διατυπώνει αρχικά τη θέση ότι ο κόσμος, ένα πλασματικό δημιούργημα του νου, δεν είναι τίποτε άλλο από μια ατελείωτη και χωρίς νόημα οδύνη, κύριο στοιχείο της οποίας είναι μια τυφλή, άλογη και ακαταμάχητη βούληση για ζωή, ο Nietzsche ισχυρίζεται ότι ο μοναδικός λόγος που μπορούμε και αντέχουμε την ύπαρξή μας είναι η τέχνη (στις διάφορες μορφές της). «Η ενθάδε ύπαρξη και ο κόσμος δικαιολογούνται εσαεί μόνον ως αισθητικό φαινόμενο», γράφει. Κάθε ανθρώπινος πολιτισμός στην ιστορία επέλεξε να απεικονίζει τη ζωή με ένα συγκεκριμένο τρόπο. Η τέχνη που παρήγαγε δείχνει τον τρόπο που επιβίωνε μέσα στον κόσμο. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Nietzsche, η ανθρωπότητα διήλθε διαδοχικά από πέντε τέτοια στάδια μέσα στην ιστορία: το βαρβαρικό διονυσιακό, το ελληνικό απολλώνιο, το ελληνικό Διονυσιακό, το Απολλώνιο-Διονυσιακό και τέλος, εκείνο του ελληνικού οπτιμισμού. Ουσιαστικά όταν ο Nietzsche κάνει λόγο για «διονυσιακό», αυτό που εννοεί είναι η ξέφρενη συγχώνευση των ανθρώπων με το Είναι, η τρέλα, ενώ ως «απολλώνιο» χαρακτηρίζει την ψευδαίσθηση και το μύθο. Όταν ο άνθρωπος αντικρίζει αυτό τον κόσμο, δύο είναι οι δυνατότητές του: είτε η τρέλα (διονυσιακό στοιχείο) είτε η ψευδαίσθηση (απολλώνιο στοιχείο). Τόσο η τρέλα όσο και η ψευδαίσθηση δεν είναι παρά οι δύο κύριες αντιδράσεις που έχει επινοήσει η ανθρωπότητα ως παρηγοριά, προκειμένου να αντέχει τον πόνο και το παράλογο της ζωής μέσα σε αυτόν τον κόσμο, πιστεύει ο Nietzsche.

Το βαρβαρικό διονυσιακό, που ήταν και η αρχαιότερη επινόηση που είχε ο άνθρωπος για να επιβιώνει, χαρακτηριζόταν από εγκατάλειψη μέσα στην ύπαρξη, στο Είναι: μέθη, ξέφρενος χορός και όργια ήταν τα κύρια χαρακτηριστικά του, ενώ το μέσο τέχνης που κυριαρχούσε ήταν η μουσική. Τότε μάλιστα γεννήθηκαν τα έπη του Ομήρου και του Ησιόδου. Το δεύτερο, που στηριζόταν στο μύθο και την κάθε είδους ψευδαίσθηση, αποτελείτο από την ηρεμία και την αρμονία του χώρου των Ολύμπιων θεών. Χαρακτηριστικό δείγμα της τότε τέχνης ήταν η αρχιτεκτονική, η ζωγραφική και η γλυπτική. Ωστόσο, το αρχαιότερο Διονυσιακό δεν εξαλείφθηκε παρά επικράτησε μέσα στον ελληνικό πολιτισμό. Γι' αυτό και δεν άργησε να δημιουργηθεί το ελληνικό διονυσιακό στάδιο. Αυτό επανάφερε τους ανθρώπους

μέσα στο Είναι, με το οποίο προσπαθούσε να τους συμφιλώσει.. Τα Ελευσίνια μυστήρια και ο Πυθαγορισμός είναι οι χαρακτηριστικότερες μορφές τέχνης της εποχής, ενώ εδώ, όπως ακριβώς και στο αρχαιότερο βαρβαρικό, ο στόχος ήταν ο περιορισμός της ατομικής ύπαρξης μέσα από τη συγχώνευση μέσα στο Είναι. Ύστερα από την αλληλοδιαδοχή αυτών των τεσσάρων σταδίων, συνέβη ένα μοναδικό γεγονός στην ιστορία της ανθρωπότητας: μέσα στην Αθήνα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. επιτεύχθηκε η αρμονική εξισορρόπηση ανάμεσα στην αρχέγονη τρέλα (Διόνυσος) και την ψευδαίσθηση (Απόλλωνας). Η αρχαιοελληνική τραγωδία του Αισχύλου και του Σοφοκλή είχε μόλις κάνει την εμφάνισή της. Αυτή η ένωση του Απολλώνιου με το Διονυσιακό ήταν σύμφωνα με το Nietzsche ο καλύτερος τρόπος που επινόησε ποτέ ο άνθρωπος για να επιβιώνει. Στην αρχαία Τραγωδία παρουσίαζε μέσω τη ξέφρενης μουσικής την αληθινή ουσία του κόσμου μας, που είναι η τυφλή και άλογη βούληση, την ίδια στιγμή όμως αυτή μετριαζόταν από το αίσθημα συμπάθειας και την ταύτιση των θεατών με τα πρόσωπα της Τραγωδίας. Όπως υποστήριζε ο Schopenhauer, η συμπάθεια είναι η βάση κάθε ηθικής και ένα σημαντικό μέσο ανακούφισης από δεινά της ύπαρξης. Επομένως, αυτός ο ταύτισης και αποταύτισης, ο συνδυασμός τρέλας και ψευδαίσθησης, βυθίσματος στο Είναι και απομάκρυνσης από αυτό ήταν ο ιδανικός τρόπος τέχνης και κατά συνέπεια επιβίωσης του ανθρώπου στην ιστορία. Δυστυχώς όμως, υποστηρίζει ο Nietzsche, αυτό το στάδιο δεν διήρκεσε πολύ: σύντομα η λογική σκέψη άρχισε να αποκτά τα ηνία του πολιτισμού και η μέθη και ο χορός αντικαταστάθηκαν από τη σκέψη. Η προσωκρατική φιλοσοφική ποίηση αντικαταστάθηκε από τους πλατωνικούς διαλόγους και ο Αισχύλος αντικαταστάθηκε από τον Ευριπίδη, τον τελευταίο εκπρόσωπο της Τραγωδίας που πίστεψε στον οπτιμισμό του Σωκράτη ότι οι άνθρωποι μπορούν να κατακτήσουν την ευτυχία με τη λογική και τη γνώση. Αυτή η παρακμιακή φάση ήταν η μεγαλύτερη στην ιστορία: επιβιώνει είκοσι πέντε ολόκληρους αιώνες και παραμένει μέχρι και το 19^ο αιώνα που γράφει ο Nietzsche. Ιδανικό του Δυτικού πολιτισμού μέχρι σήμερα είναι ο συγγραφέας, ο άνθρωπος της θεωρίας που, μιμούμενος του λόγιους στην Αλεξάνδρεια της ελληνιστικής εποχής, υπηρετεί την επιστήμη και αναζητά τη γνώση του παρελθόντος. Είναι οριστική αυτή η δυσχιλιετής παρακμή της ανθρωπότητας; Ο Nietzsche υποστηρίζει ότι η σύγχρονη Ευρώπη και μαζί με αυτή ολόκληρος ο κόσμος πορεύεται προς την αναβίωση της τραγωδίας: το σπουδαίο εκείνο κατόρθωμα των Ελλήνων θα γίνει πράξη από το γερμανικό λαό. Πράγματι, οι Γερμανοί διαθέτουν το δικό τους Αισχύλο, που δεν είναι άλλος από τον μεγάλο συνθέτη Richard Wagner. Όσο για τον αφελή οπτιμισμό του Σωκράτη και του Πλάτωνα, έχει κλονιστεί ανεπανόρθωτα από τη φιλοσοφία του Kant που μας υπέδειξε τα όρια της λογικής μας, καθώς και από τον Schopenhauer, που επανέφερε τον πεσιμισμό στην Ευρώπη. Το ερώτημα που τίθεται υπαινκτικά από τον Nietzsche προς το τέλος του βιβλίου είναι το ακόλουθο: τώρα που η φιλοσοφική και θρησκευτική παράδοση τόσων χιλιετιών έχει χρεοκοπήσει, ποιο νέο πολιτισμό μπορούμε και πρέπει να δημιουργήσουμε προκειμένου να εξακολουθήσουμε να ζούμε σε αυτόν τον αβίωτο κόσμο; Η απάντηση έγκειται στην πολιτισμική επανάσταση που εισηγείται: μέσω της αναβίωσης της τραγωδίας και του πνεύματος της μουσικής. Ανεξαρτήτως της διαφορετικής απάντησης που θα δώσει αργότερα ο ίδιος, αυτό το καίριο ερώτημα δε θα πάψει να καθοδηγεί ολόκληρη τη φιλοσοφία του. Στη δεύτερη περίοδο του έργου του, ο Nietzsche στράφηκε στην ιστορία της ηθικής ανάπτυξης του ανθρώπου. Από αρχαιοτάτων χρόνων, υποστηρίζει, οι άνθρωποι μεταχειρίζονταν τα πιο βίαια μέσα προκειμένου να διαπλάσουν το ζώο που λέγεται «άνθρωπος». Αυτά που σήμερα νομίζουμε δεδομένα χαρακτηριστικά της φύσης μας στην πραγματικότητα αποτελούν ιστορικές κατασκευές που απαίτησαν αιώνες σκληρότητας και πόνου. Στον κόσμο μας τα πάντα είναι αναγκαιότητα και δεν θα μπορούσαν να είναι κάτι διαφορετικό από αυτό που είναι. Κατά συνέπεια, η ηθική δεν έχει καμία λογική βάση, αφού δεν υπάρχει ελεύθερη βούληση. Κάθε κοινωνία πιστεύει ότι η δική τους ηθική είναι η απόλυτη και μοναδική αλήθεια. Ο κόσμος όμως είναι γεμάτος από

διαφορετικές ηθικές. Το να ακολουθεί κανείς μία ηθική διδασκαλία σημαίνει απλά ότι ανήκει σε μια κοινότητα ή πολιτισμό. Όταν υπάρχει μακροχρόνια περίοδος ειρήνης και ηρεμίας και δε βρίσκεται ένας εχθρός για να στρέψουμε τα φυσιολογικά βίαια ένστικτά μας, τα ενδοβάλλουμε, κατευθύνοντάς τα εναντίον του ίδιου του εαυτού μας. Τότε η σκληρότητα που διαθέτουμε εσωτερικεύεται και μετατρέπεται σε αυτό που ονομάζουμε «ηθική συνείδηση». Τα όνειρα είναι μάλιστα μια πειστική απόδειξη προς τούτο. Η υποταγή σε μια ηθική διδασκαλία είναι παρόμοια με την υποταγή σε έναν ηγέτη: γίνεται για άσχετους λόγους από πού ονομάζουμε «ηθικότητα». Η έναρξη του πολιτισμού είναι η υπακοή στα έθιμα. Ολόκληρη η εκπαίδευση των ανθρώπων, από τα πανάρχαια χρόνια έως σήμερα, δεν είναι παρά η προσπάθεια της κοινότητας να απορροφήσει τα άτομα. Η ηθική δεν είναι τίποτε άλλο παρά η υπακοή στο έθιμο, δηλαδή σε αυτό που προστάζει η κοινότητα. Αν το δει κανείς έτσι, υποστηρίζει ο Nietzsche, τότε η σύγχρονη εποχή είναι βαθιά ανήθικη. Ανέκαθεν, η ηθική παράδοση της ανθρωπότητας μέσω των εθίμων και χωρίς λογική αιτιολόγηση πρόσταζε τα άτομα να κάνουν συγκεκριμένες πράξεις και να αποφεύγουν άλλες, ενώ σε περίπτωση ανυπακοής τους χαρακτήριζε «φρενοβλαβείς» και τους τιμωρούσε σκληρά, αποκόπτοντάς τους από τους κόλπους της. Αργότερα, εκείνοι οι «φρενοφλαβείς» αναγνωρίζονταν από μεταγενέστερες ηθικές παραδόσεις και τους θεωρούσαν πλέον πρότυπα. «Έγκλημα με ευτυχή έκβαση» ονομάζει ο Nietzsche κάθε πράξη ανεξάρτητη από τις αυθαίρετες εντολές της κοινότητας που αργότερα αναγνωρίστηκε και καθιερώθηκε ως μια νέα εθιμοτυπία, μια νέα υποταγή. Είναι ψευδαίσθηση να πιστεύουμε ότι η σκληρότητα ανήκει στο παρελθόν της ανθρώπινης ιστορίας και τάχα έχει σταματήσει. Στην πραγματικότητα η σκληρότητα βρίσκεται ακόμη βαθιά μέσα μας, απλώς έχει πάρει πιο εκλεπτυσμένες μορφές και είναι δυσκολότερο να εντοπιστεί. Τα ελεύθερα άτομα που χαράζουν μια δική τους, ανεξάρτητη πορεία σκέψης και ζωής, πάντα θα θεωρούνται ανήθικα και θα επικρίνονται, μέχρι η ηθική τους να επικρατήσει στην κοινότητα, οπότε αυτά θα θεωρούνται άγια και εκείνη απαραβίαστη. Όλοι οι σπουδαίοι άνθρωποι που είχαν κάτι πρωτότυπο να εκφράσουν, έπρεπε να υποφέρουν την απομόνωση της κοινότητας και τις ενοχές που αυτή συνεπαγόταν.

Σύμφωνα με τον Nietzsche, ανέκαθεν προκαλούσε ευχαρίστηση το να ασκείς πόνο σε κάποιο άλλο πλάσμα. Προκειμένου να εξηγηθεί αυτός ο πόνος, οι άνθρωποι δημιούργησαν ένα μηχανισμό σωτηρίας: από εδώ προήλθε κάθε θρησκευτικό σύστημα. Συγκεκριμένα, όλες οι ηθικές και θρησκευτικές αντιλήψεις της ανθρωπότητας μέχρι σήμερα, προέκυψαν από τη σχέση του πιστωτή με το χρεώστη, την παλιότερη σχέση που ενυπάρχει μέσα σε κάθε κοινότητα και πολιτισμό. Όσο ισχυρότερη καταφέρει να γίνει μια κοινότητα, τόσο χαλαρώνει το ποινικό δίκαιό της, ενώ αυτά που θεωρούμε σήμερα ενδείξεις προόδου, στην πραγματικότητα δεν είναι παρά εκφυλισμός του ανθρώπινου είδους. Όταν οι άνθρωποι δεν έβρισκαν πολέμους για να εκτονώσουν τα άγρια ένστικτά τους, τότε αδρανοποιούνταν και επιζητούσαν κάτι για να ξεσπάσουν. Μη έχοντας κάποιο άλλο θύμα, οι άνθρωποι έστρεφαν τη βία τους στον ίδιο τους τον εαυτό: δημιούργησαν την «άσχημη συνείδηση» (έτσι ονομάζει την ηθική). Αυτή προήλθε από τη σχέση του πιστωτή με το χρεώστη, αφού η τελευταία μετατράπηκε σε φόβο των προγόνων. Ο φόβος αυτός αύξανε τη δύναμη κάθε φυλής, αφού ενίσχυε τα άγρια ένστικτά της, σταδιακά όμως οι πρόγονοι άρχισαν να λατρεύονται ως θεοί. Επομένως, η ηθική και η θρησκεία προέκυψαν ως μέθοδοι εκτόνωσης της ανθρώπινης σκληρότητας ελλείψει αντιπάλων. Αυτή η σκληρότητα ήταν ένα όργανο αυτοτιμωρίας και τα χρέη των ατόμων απέναντι στη θεότητα διαρκώς αυξάνονταν, με αποτέλεσμα να μην είναι καθόλου εφικτή τελικά η εξιλέωση. Αυτό πλέον συνέβη με τον Χριστιανισμό: με τη σταύρωση του ίδιου του Θεού για την ανθρωπότητα, το χρέος της απέναντί Του γίνεται πλέον αδύνατο να εξοφληθεί. Αυτό το βάρος συσσωρεύτηκε στην καρδιά των ανθρώπων σαν ασθένεια και έχουμε ήδη αρχίσει να εκδηλώνουμε τα πρώτα συμπτώματα: ο μηδενισμός είναι η συμπτωματολογία μιας άρρωστης και παρηκμασμένης βούλησης. Η μεγαλύτερη όμως έκφραση του

μηδενισμού είναι για τον Nietzsche, ο ασκητισμός. Ο ασκητισμός, υποστηρίζει ο Nietzsche, ήταν πάντα στην ιστορία μια ενέργεια όσων ανθρώπων διέθεταν ικανότητες που ξεχώριζαν από την κοινότητα. Αυτοί οι άνθρωποι υφίσταντο ομαδική περιφρόνηση και απομόνωση επειδή βρίσκονταν σε αντίθεση με τα ήθη του καιρού τους. Έπρεπε λοιπόν είτε να υποταχθούν είτε να δημιουργήσουν νέα ήθη. Προκειμένου να δυναμώσουν τον εαυτό τους για αυτό το μεγαλόπνοο έργο, κατέφευγαν στην άσκηση. Χάρη στο πόνο που συνεπάγεται η άσκηση μπορούσαν έπειτα να πείθουν τους άλλους και κυρίως τους εαυτούς τους να έρθουν σε σύγκρουση με την παράδοση. Αυτό ακριβώς συνέβαινε κατά το Nietzsche με τους φιλοσόφους-ασκητές. Όσο για τους ασκητές των θρησκειών, ήταν πάντοτε οι μοχθηρότερες και συγχρόνως οι πιο αξιοθαύμαστες προσωπικότητες κάθε εποχής. Αυτοί αναλάμβαναν το βαρύ χρέος να παρηγορούν τους αδύναμους, τα «ανθρωπάκια» της κάθε εποχής. Ως άρρωστοι, είναι οι κατάλληλοι για να περιποιούνται τους άλλους αρρώστους. Ο Nietzsche υποστηρίζει ότι όλες οι ηθικές διδασκαλίες διαιρούνται σε δύο κυρίως κατηγορίες: την ηθική των κυρίων και την ηθική των δούλων. Βάση της ηθικής των κυρίων είναι η περηφάνια και η αυτοπεποίθηση, ενώ αντίθετα βάση της ηθικής των δούλων είναι η μνησικακία έναντι των κυρίων. Πρόκειται για δύο εντελώς ασυμφιλίωτους τρόπους ηθικής σκέψης. Ο πρώτος, αρχαιότερος και αριστοκρατικό δημιούργημα κάποιων ξεχωριστών ελίτ, διακρίνει τους ανθρώπους και τις πράξεις σε «ωραίες» και «άσχημες», όπου ως ωραίο ορίζει καθετί που του μοιάζει: είναι γενναίο, μεγαλοπρεπές και δυνατό και χαρακτηρίζεται από σκληρότητα και γενναιότητα απέναντι στους αντιπάλους του. Αντίθετα, ως άσχημο θεωρεί οτιδήποτε είναι αδύναμο, ποταπό και μίζερο. Απέναντι σε αυτόν στέκεται η ηθική των δούλων, που διαιρεί τα πράγματα σε «καλά» και «κακά». Ως καλό ορίζει καθετί ταπεινό, αδύναμο και μέτριο, ενώ ως κακό θεωρεί τα ακριβώς αντίθετα από αυτά. Ουσιαστικά, το καλό της μιας ηθικής είναι το κακό της άλλης. Η ηθική των δούλων είναι ετεροκαθοριζόμενη και εκλαμβάνει ως κακό αυτό που εγκωμιάζει η ηθική των κυρίων. Ο Nietzsche εξηγεί ότι αυτές οι ηθικές μάχονται εδώ και χιλιετίες για την κυριαρχία: στην αρχαία Ρώμη κυρίαρχη ήταν η ηθική των κυρίων, ενώ στη σύγχρονη εποχή επικρατεί η πληβεία. Οι Ρωμαίοι στην Αρχαιότητα θεωρούσαν ανήθικους τους Χριστιανούς που, όντας αποκομμένοι από το κοινωνικό σύνολο, επεδίωκαν την ατομική τους σωτηρία και λύτρωση. Σήμερα που η χριστιανική ηθική έχει επικρατήσει, οι περισσότεροι θεωρούν γενικά πιο ανήθικο τον τρόπο σκέψης των Ρωμαίων. Άλλωστε, υπάρχουν και λαοί που είναι είτε κύριοι είτε πληβείοι: οι Ρωμαίοι ήταν πάντα κύριοι και αριστοκράτες, υποστηρίζει, ενώ οι Εβραίοι βασικά πληβείοι. Οι δούλοι που πάντα ήταν από τη φύση τους μίζεροι και μνησικάκοι, θέλησαν να ανατρέψουν την εξουσία των αρχόντων τους και γι' αυτό ενώθηκαν και κήρυξαν την επαναξιολόγηση των αξιών. Η μεγαλύτερη νίκη της πληβείας ηθικής, σύμφωνα με τον Γερμανό στοχαστή υπήρξε ο Χριστιανισμός. Επηρεασμένος από τον Χριστιανισμό, ο κόσμος άρχισε να πιστεύει ότι όλοι οι άνθρωποι διαθέτουν δικαιώματα στη ζωή και έτσι άνοιξε τελικά ο δρόμος για τις κοινωνικές επαναστάσεις που έφεραν τις μάζες στο ιστορικό προσκήνιο. Κορυφαία επανάσταση που σηματοδότησε μια ακόμη νίκη της πληβείας ηθικής στο σήμερα υπήρξε η περίφημη Γαλλική επανάσταση. Ο σχηματισμός των σύγχρονων κοινωνιών με βάση τα ιδεώδη της, είχε ως αποτέλεσμα την επικράτηση μιας δύναμης που κήρυττε την εγκράτεια, τον ασκητισμό, και σε τελική ανάλυση, την άρνηση της ίδιας της ζωής. Οι θρησκείες, μας λέει ο Nietzsche, πάντοτε επεδίωκαν να εκλεπτύνουν τις οδύνες του ανθρώπου, απέτυχαν όμως να μας διδάξουν την ολόψυχη αποδοχή του πόνου, επειδή θεωρήθηκαν αυτοσκοποί στην υπηρεσία κατώτερων ανθρώπων. Για χάρη της αδυναμίας των πολλών, η χριστιανική πίστη, κατά την επικράτησή της στην Ευρώπη, «παραμόρφωσε» τους ανθρώπους, διδάσκοντάς τους να αγαπούν και να θαυμάζουν το ταπεινό, το μικρό και το αδύναμο. Από τη χριστιανική ιδέα της ισότητας των ψυχών μπροστά στο Θεό εγκυμονήθηκε σιγά σιγά η επιθυμία για δικαιώματα των κατώτερων. Έτσι προέκυψε ο φιλελευθερισμός. Κατόπιν οι αδύναμοι ζήτησαν κοινωνική ισότητα και έτσι έκανε την εμφάνισή του και ο

σοσιαλισμός. Όπως και ο Χριστιανισμός, έτσι και ο σοσιαλισμός είναι μια πίστη των «πολλών», των αδυνάτων και των φοβισμένων από αυτή τη ζωή. Το αποτέλεσμα ήταν τελικά οι άνθρωποι να κουραστούν και να περιφρονούν τη ζωή ως ύψιστο κακό: ο μηδενισμός έχει ήδη κάνει την εμφάνισή του στις μέρες μας (19^{ος} αιώνας). Από πού προέρχεται όμως η «αρρώστια», η παρακμή των ανθρώπων; Ο Nietzsche απαντά πως το κύριο αίτιο είναι η φυσιολογία: καθετί που αποκαλούμε, από άγνοια, «ψυχικό», είναι στην πραγματικότητα απόρροια της κυκλοφορίας του αίματος και της γενικότερης υγείας του οργανισμού μας. Το ερώτημα εδώ είναι: ποιος ο λόγος που η ανθρωπότητα ακολούθησε και ακολουθεί το χριστιανικό τρόπο ζωής, αφού την οδηγεί στο μηδενισμό; Η απάντηση του Nietzsche είναι πως ακόμη και αυτό είναι μια προσπάθεια του ανθρώπου να εκφράσει τη θέλησή του για δύναμη. Μέχρι να βρεθεί άλλος τρόπος, οι άνθρωποι παραμένουν παγιδευμένοι σε αυτόν. «Ο άνθρωπος προτιμάει να θέλει το μηδέν παρά να μη θέλει τίποτε», είναι το συμπέρασμα του Nietzsche. Έχει παρατηρηθεί πως βασικό μέλημα του Nietzsche είναι η αποφυγή του μηδενισμού, ο οποίος βρίσκεται τόσο στη βεβαίωση της ύπαρξης του Θεού όσο και στην άρνησή του, αφού τα πάντα έτσι χάνουν το νόημα και την αξία τους. Στόχος του είναι να ανοίξει το δρόμο σε μια νέα φιλοσοφική σκέψη: επαναξιολογώντας και καταστρέφοντας οριστικά τις (ήδη ετοιμόρροπες) παλιές αξίες και ιδανικά, θεωρεί πως ανοίγει το δρόμο σε μια πλήρη υπέρβασή τους. Οι αρετές που πρέπει πλέον να επικρατήσουν είναι όσες καταφάσκουν στη «ζωή»: η σκληρότητα, η φιλοπονία και ο αυστηρός ιεραρχικός διαχωρισμός ανάμεσα στο ανώτερο και το κατώτερο. Βάση της νέας κοινωνίας που θα θεμελιωθεί στους ισχυρούς πρέπει να είναι η δουλεία. Με ύφος που θυμίζει τον Machiavelli (τον οποίο και θαύμαζε), ο Nietzsche ισχυρίζεται με πάθος ότι στο μέλλον θα εμφανιστούν νέοι στοχαστές που θα υπερβούν την ιουδαϊοχριστιανικής προέλευσης ηθική του καλού και του κακού, προβάλλοντας ως ανώτατη αξία τη βούληση για δύναμη. Ο Nietzsche επιδιώκει να ανατρέψει την πορεία ολόκληρου του Δυτικού πολιτισμού: κηρύττει την πίστη στο σώμα και τις αισθήσεις του ανθρώπου και απορρίπτει ως παράλογη οποιαδήποτε πίστη σε μια βαθύτερη πραγματικότητα ή καλύτερο κόσμο. Αυτή η πίστη για το Nietzsche πέρασε από πέντε στάδια και πρόκειται να φτάσει κάποτε στο έκτο και τελευταίο της. Αρχικά, ήταν το στάδιο του Πλάτωνα, ύστερα εκείνο του Χριστιανισμού, κατόπιν αυτό του Kant, ύστερα το στάδιο του θετικισμού και πέμπτον, το στάδιο της απελευθέρωσης από κάθε προκατάληψη, το οποίο διατείνεται ότι εγκαινιάζει ο ίδιος ο Nietzsche. Τέλος, το έκτο, μελλοντικό και τελευταίο στάδιο θα είναι εκείνο του “Zarathustra”, στο οποίο θα εξαλειφθεί πλήρως η διάκριση ανάμεσα στο σώμα και το πνεύμα.

Όπως λέει μέσω του “Zarathustra” του, το σπουδαίο στον άνθρωπο είναι ότι αποτελεί όχι αυτοσκοπό αλλά ένα μέσο για κάτι υψηλότερο: τον Υπεράνθρωπο. Ολόκληρη η φιλοσοφία του Nietzsche, συνοψίζεται στην αυθυπέμβαση: «Σας διδάσκω τον υπεράνθρωπο. Ο άνθρωπος πρέπει να ξεπεραστεί». Με αυτά τα λόγια του αρχίζει το κήρυγμα στο λαό ο Zarathustra. Παλιότερα ως βλασφημία αντιμετωπιζόταν το να περιφρονήσει κανείς το Θεό και τον ουρανό. Τώρα όμως που ο «Θεός είναι νεκρός», μεγαλύτερη βλασφημία είναι η καταφρόνια αυτής της ζωής και αυτού του γήινου σώματος που διαθέτουμε. Ο άνθρωπος εξελίχθηκε από τον πίθηκο και δάμασε με τη λογική του τα υπόλοιπα ζώα. Ήρθε όμως η ώρα να δαμαστεί ο άνθρωπος από μια νέα μορφή ζωής: τον υπεράνθρωπο. Ωστόσο, αυτή η υπέρβαση δε θα γίνει με τη λογική αλλά αντίθετα με τη στροφή προς τα ένστικτα. Επιπλέον, το όνομα “Zarathustra” (στα περσικά σημαίνει «αυτός με τις ανοιχτόχρωμες καφέ καμήλες»), πιθανώς αντιπροσωπεύει αλληγορικά το στόχο του ανθρώπου. Συγκεκριμένα, ο Nietzsche βάζει τον προφήτη του να λέει στο πλήθος: «Θα κατονομάσω για σας τις τρεις μεταμορφώσεις του πνεύματος: πως το πνεύμα γίνεται καμήλα, και η καμήλα λιοντάρι, και, τέλος το λιοντάρι παιδί». Ίσως η καμήλα να αντιπροσωπεύει το πνεύμα του σύγχρονου ανθρώπου που είναι φορτωμένο από μεταφυσικές ιδέες και ηθικοθηρησκευτικούς κανόνες (η καμήλα είναι

και ένα ζώο της ερήμου), το λιοντάρι άγριο και σαρκοβόρο συμβολίζει την καταστροφή των παλιών ιδανικών που καταπιέζουν τον άνθρωπο, ενώ το παιδί ίσως αποτελεί προεικόνιση του μελλοντικού ανθρώπου που θα είναι λυτρωμένος από το βάρος της ύπαρξης και θα αντιμετωπίζει τη ζωή σαν να είναι ένα αθώο, ευχάριστο και χωρίς κάποιο νόημα παιχνίδι. Βασικά χαρακτηριστικά του υπεράνθρωπου είναι οι αρετές της ζωής: η ανδρεία, ο αυτοθουμασμός, η σκληρότητα, η δημιουργικότητα, η υπακοή στα ένστικτα και κυρίως η θέληση για δύναμη. Γι' αυτό ακριβώς ο νιτσεικός υπεράνθρωπος ξεχειλίζει από σφρίγος και αγαπάει τη ζωή, έχοντας αποδεχτεί με χαρά την αιώνια επιστροφή των πάντων. Με τη διδασκαλία της αιώνιας επιστροφής, ο Zarathustra αρνείται την ύπαρξη κάθε είδους νοήματος σε αυτόν τον κόσμο και απορρίπτει κάθε ηθική αξιολόγηση των ανθρώπινων πράξεων. Εδώ γίνεται ξεκάθαρος ο βαθύτερος στόχος του Nietzsche να λυτρώσει τους ανθρώπους από τον μηδενισμό που έχει επικρατήσει μετά τη χρεοκοπία των παραδοσιακών αξιών της Δύσης (ιουδαιοχριστιανική παράδοση). Ο δικός του μηδενισμός είναι ένας «δημιουργικός» τύπος μηδενισμού: ο Nietzsche κηρύττει την επαναξιολόγηση όλων των ηθικών αξιών προς την κατεύθυνση της ζωής, που δεν είναι κάτι άλλο παρά θέληση για περισσότερη δύναμη και κυριαρχία. Μέσα από φλογερούς λόγους, ο Zarathustra υποστηρίζει τη βελτίωση του ανθρώπινου είδους μέσω των εκλεκτών προσωπικοτήτων που θα κυριαρχούν στη μάζα, εκφράζοντας τις κάθετες δομές ανισότητας που η ίδια η φύση έχει δημιουργήσει. Με την αποδοχή της αιώνιας επιστροφής, η ανθρωπότητα θα μάθει να αντικρίζει τον κόσμο με αθώο βλέμμα, σαν να πρόκειται για ένα δίχως νόημα παιδικό παιχνίδι που σίγουρα αξίζει να συνεχίζεται στην αιωνιότητα. Ακόμη και το όνομα “Zarathustra” δεν είναι τυχαίο: καθότι ο ομώνυμος αρχαίος Πέρσης προφήτης θεωρείται ως πρώτος άνθρωπος που έδωσε μια ηθικοθρησκευτική ερμηνεία του κόσμου μας, εισάγοντας τις έννοιες «καλό» και «κακό», ο Nietzsche επέλεξε εκείνον για να αποδομήσει μια για πάντα αυτές τις έννοιες, εκφράζοντας τη φιλοσοφία του που είναι πέρα από το καλό και το κακό, ως έννοιες. Ο Nietzsche εισηγείται την «εκτροφή» συγκεκριμένου είδους ανθρώπων, των ισχυρών, που θα δώσουν την κατάφαση στο «διονυσιακό» στοιχείο της ζωής. Στόχος του είναι να δημιουργήσει ένα νέο τρόπο σκέψης όπου κανείς δε θα είναι υπεύθυνος για τις πράξεις του, αλλά μονάχα θα ευγνωμονεί τη ζωή που του έχει δοθεί. Για άλλη μια φορά, στόχος του είναι να αποδομήσει τις (ήδη υπό κατάρρευση, κατά την άποψή του) αρχαιοελληνικές και χριστιανικές βάσεις του Δυτικού πολιτισμού. Το έγκλημα του «θανάτου του Θεού» δεν είναι παρά ο έλεγχος των ορίων μας: είμαστε άραγε άξιοι για μια τέτοια πράξη ή απλώς θα αυτοκαταστραφούμε μέσα στη μιζέρια μας; Ο Nietzsche θεωρεί πως αυτό το κριτήριο είναι που θα καθορίσει τους ανώτερους ανθρώπους, όσους αξίζουν τη ζωή, και τους ανθρώπους που δεν την αξίζουν. Τέλος, ο Nietzsche κάνει συχνά λόγο για τον «τελευταίο άνθρωπο», όπως τον αποκαλεί. Πρόκειται για το μέσο άνθρωπο της μάζας, ο οποίος έχει ευδοκιμήσει, κατά τον ίδιο, στη σύγχρονη εποχή. Τα χαρακτηριστικά του είναι η δειλία, ο ωφελιμισμός, η ρηχότητα, η παθητικότητα και η μαζοποίηση. Αυτές είναι οι ριζοσπαστικές και εξαιρετικά αμφιλεγόμενες ιδέες του Nietzsche. Πάντως, το νιτσεικό έργο ολοκληρώνεται με μια μάλλον αισιόδοξη προσδοκία: παρόλο που ο υπεράνθρωπος είναι μια ελπίδα από μακρινό ίσως μέλλον, θα έρθει η στιγμή που οι ανώτεροι άνθρωποι θα γίνουν κυρίαρχοι σε αυτόν τον κόσμο και θα εκδηλώνουν ανεμπόδιστα τη βούλησή τους για δύναμη και κυριαρχία